

fotós apja, Urbán Tamás örökségét folytatta, de alanya nem a börtön, hanem a javítóintézet lakója, nem a Pokolba, csak a Purgatóriumba jutva van esélye a megtisztulásra, mennybeszállásra.

TÍMÁR PÉTER nem a művészet ideáját, a szépet követi, hanem a természetet. Robusztus aktjai a prehisztórikus willendorfi Vénuszhoz hasonlíthatók, mely az ősi termékenységkultusz megtestesítője. Ebben az esetben az ikonok kultusza korábbra datálható a Belting által írottaknál. A festő VEREBICS ÁGNES hajjas, szőrös fotósorozata is régi időre asszociáltat, az Aphrodité-kultusz alapjára. Aphrodité gyógyulását jelenti a világ ősi sebének, a szétvágott egységnek.

FEDOR ILKA képein új elem jelenik meg, a tojásforma, benne a női test. Izolációja analóg Leibniz monászaival, melyek önmagukban teljesen létezők, lezártak, öntevékenyek, bennük megy végbe minden. A kiterjedés valaminek a kiterjedése, az idő sem önálló létező, hanem a változások bizonyos rendje, azaz nincs abszolút tér és idő sem.

VARGA TAMÁS
Foci drukker, Debrecen, 2019, nedves kollódiumos eljárás, röntgen film, 22x24 cm | 28x28 cm lightbox

RÉTHEY-PRIKKEL TAMÁS *Időformák* sorozatával a teret, a tárgyakat, s a testeket bontja részekre. A testi megismerés, megismerhetőség, test és a környezet kapcsolatát és határait vizsgálja. Erre utal a pillanatfelvétel: a kép kikockázás, kivágás, kihagyás, amelyeket megismerve összeáll az egész.

A Budapesti Fotófesztivál keretében rendezett kiállítás hatását fokozta a hely szelleme. A Kiscelli Múzeum eredetileg kolostor volt, vallási események szakrális tere: templom, ahol az ikonok a megtestesülést képviselték, s ennek lenyomatai voltak most láthatók.

KOVÁCS ÁGNES

„Mint hitványt, hitvánnyal sárba hány a halál”

Memento Mori. Faragó Béla Haláltánc sorozata

Tavaly tavasszal kezdte el milliószámra szedni áldozatait a nagy „*Ismeretlen*”. Az elmúlt évtizedek során nem volt ehhez fogható pusztítás az emberiség soraiban, és néhány beszámoló szerint az amúgy is kis lélekszámú magyar városokban éjjel-nappal dolgoztak a krematóriumok, már ahol vannak ilyenek. Hirtelen, szokatlan csapás volt ez, annál is inkább, mert az emberek már elfelejtették a tömeges elhalálozás borzalmas látványát, hiszen 1956 óta nem láttak közléről háborút, eltorzult testű halottakat az utcákon heverni. Annyira megfeledkeztek már erről, hogy sokan halálfejes ékszert, ruházatot vagy tetoválást hordanak magukon, és ez a divattá lett szimbólum megjelent a járvány kitörése óta hordott védőmaszkokon is. Mert az emberek nem veszik észre a halál sötét árnyékát, és ha mégis, úgy vannak vele, mint Woody Allen, aki azt nyilatkozta egyszer, hogy „Nem félek a haláltól, én csak nem akarok ott lenni, amikor megtörténik.” A legtöbbben így gondoljuk, hogy legalábbis most, mi sem leszünk ott. Természetesen ez nem így van, mert ha nem is itt és most, de valamikor ott leszünk. Mert a halál elkerülhetetlen, még akkor is, ha tabuként kezeljük, elhessegetjük, sakkozunk vele, mint Ingmar Bergman gyönyörű filmjében¹, vagy csak statisztikai adatként kezeljük, mint a mostani, többnyire hamuvá váló lelkeket, akikért nem szólnak a harangok, nincsenek fekete zászlók a házakon, mert a halál, legyen az bár tömeges is, nálunk, és bennünk magánüggyé vált. Voltak azonban olyan korszakok a történelemben, amikor a halál undok látványának megtapasztalása megrendítette az emberiséget, különösen az olyan időszakokban, amikor szörnyű járványok törtek ki (pestis, kolera, lepra), általában kéz a kézben a háborúkkal, amelyeknek öldöklő dühe nem kímélt sem öreget, sem csecsemőt, sem szegényt, de még a gazdagot sem. A középkorban nagyon is komolyan vették az emberi élet borzalmas betegségei okozta elpusztulását és a középkori teológusok, egyházatyák, de különösen a költők a halálról szóló gondolataikat majdnem egyidőben és egymástól teljesen függetlenül egyesítették egy bizonyos művészi forma keretein belül, amelyben beszélni lehetett róla. Ez a forma pedig Haláltánc (Danse Macabré) volt, egy dialógus formában megírt párbeszéd. Történt ez talán azért, mert az ókori költészetben gyakori elégikus emlékezés az életre és az esendőség elfogadása nem fejezte ki a középkori ember haláltól való iszonyodását, az emberi testnek a betegségek által eltorzult látványát, ezért a múlandóság miatti félelemnek és fájdalomnak valami konkrétabb megtestesülését keresték. Maga a kifejezés állítólag a francia nyelvben jelent meg

¹ Ingmar Bergman: *A hetedik pecsét*, 1957.

először, Jean le Fèvre-nek egy 1376-ban keletkezett verssorában: *Je fis de Macabré la danse*. A középkori haláltánc, a szó legszorosabb értelmében halál-tánc volt: a halált megszemélyesítő csontváz örömteli táncot lejtett maga után vonszolva megrettent, kétségbeesett áldozatait, pápát, királyt, nemes, szegényt és koldust egyaránt. A haláltáncnak azonban többféle változata is elterjedt az irodalomban, az egyik az úgynevezett „everyman-dialógus”, a másik, a három élő és halott története, és a harmadik a „vado mori”. Az *everyman* (Jederman, Jedweder) – a „mindenki” – dialógusokban a halál a legtöbb változatban egyszerűen csak kijelenti, hogy rövid időn belül ismét eljön áldozatáért, vagy egy rövid dialógust követően egyszerűen megöli az embert, vagyis ez az ígélet az egész emberiségre általában vonatkozott. A három élő és a három halott példázatban a három élő, vadászó királyt figyelmeztet három csontváz alakban megjelenő, már elkárhozott király, az élet mulandóságára. A „vado mori” azt a költeménytípust jelenti, amelyben az emberi társadalom összes képviselője, a gazdagok a szegények, de még a gyermekek is, miután megsiratják elmúlt életüket és tudomásul veszik a Halál kegyetlen hatalmát, azzal a kijelentéssel kezdik és végzik a monológjaikat, hogy vado mori, azaz „elmegyek meghalni”.²

A képzőművészetben a 14. század vége felé vált gyakorivá haláltánc ábrázolása. De a legkorábbi a pisai Camposantó félelmetes freskói³, a nápolyi sírok, vagy a JOHAN HUIZINGA által említett, párizsi Aprószentek temetőjének falán lévő festményeken, de leginkább a La Chaese-Dieu-i apátság északi mellékhajójában lévő freskón láthatóak. Ez a freskó, amely, 1425 körül készült, a három élő és három halott legendáját dolgozta fel, a festőjét sajnos nem ismerjük. GÉDÉON HUET⁴ kutatásai szerint a halálról szóló stancáknak a témája a sírjukból feljövő halottak körtánc volt, de amelyben a táncos, maga az élő ember, eljövendő alakjában, saját személyének félelmetes

² Kozáky István, aki Madách Imre Ember tragédiáját, különösen a londoni színt egyfajta haláltáncként értelmezte, tanulmányában részletesen foglalkozott a magyar és az európai haláltánc irodalom történetével is. Napkelet 1925. 10. évfolyam 504–487.
³ Itt látható Buonamico Buffalmacco (1315–1336) firenzei festő *Triomfo della Morte* című fantasztikus műve, akit Giorgio Vasari is megemlíti *Vite* című, művészekről írt életrajzaiban. A témáról Friderike Wille Die Todesallegoria im Campos Santo in Pisa, lapjain olvashatunk.
⁴ Gédéon Huet (1860, Haarlem – 1921, Párizs). Számos kultúrtörténeti munkát írt holland és francia nyelven. A Párizsi Nemzeti Könyvtár egyik főmunkatársa volt.

FARAGÓ BÉLA
Totentanz

kísértete. A század vége felé alakult át a nagy táncos, hús nélküli, kiaszott holttestből csontváz, ahogy azt Holbein is ábrázolta. De már korábban, a bázeli Predigerkirche⁵ temetőjének falán is megjelent, amelyet 1440 körül festettek. A Halált megszemélyesítő igen eleven, olykor táncoló csontváz egyenként viszi el a különböző társadalmi csoportok tagjait, megszólítva őket, s akik általában vonakodva, mentegetőzve mennek „táncba” vele. A középkori haláltánc víziókból, mint azt a középkor nagy ismerője, Huizinga megállapította, hiányzik a gyöngédség és vigasztalás érzése, az elmúlás okozta elégikus hangulat. Nem szeretteik eltűnését siratják, hanem a saját haláluktól reszketnek. A „vigasztaló halál” képze, a végső megnyugvás, a fizikai szenvedések vége, vagy egy csonkán maradt életmű a középkori gyászérzésben nem játszott szerepet. A középkori lélek – akár a jelenkori – nem ismerte „a fájdalom isteni mélységét” – bár Krisztus kinszenvedésével kapcsolatban elismerte.⁶ A tömeges pusztulás okaihoz természetesen a különböző okokból vívott háborúk is hozzájárultak, sokszor a járványokkal egy időben, mint az Itália elfoglalása vagy Róma kifosztásakor (Sacco di Roma), is történt, de a vallási szupremácia érdekében folytatott háborúk idején, a harmincéves háború, vagy a német parasztháború, és a reformáció idején is együtt taroltak. Luther korában ezeket a tragédiákat számos metszeten is megörökítették. A haláltánc motívum azután egy jó időre elvesztette jelentőségét és csak a 19. században, a romantika idején került elő újra, nemcsak a képzőművészetben, de az irodalomban és zeneművészetben is.⁷

A huszadik század két világháborút is megélt művészei közül a halál állandó jelenlétének ábrázolásával szinte mindenki megküzdött a maga módján. A haláltánc témáját feldolgozó művészek közül talán a legismertebbek

⁵ A bázeli Predigerkirche freskóit többször átfestették, amelynek igen hosszú története van. 1866-ban a freskók jeleneteit rézkarcon is megörökítették és a Fucks Kiadó jelentette meg az egyes jelenetekhez tartozó szövegekkel együtt három nyelven. Vö: digital.ub.uni-dusseldorf.de/ihd/content/pageview/2462171
⁶ Johan Huizinga: *A középkor alkonya*. Magyar Helikon, Budapest, 1976
⁷ A képzőművészeti alkotásokat lehetetlen felsorolni, tudjuk, hogy Liszt Ferenc „Haláltáncát” 1865, valamint a Csárdás macabre című három zongorára írt darabját, Buonamico Buffalmacco freskója inspirálta. Vö.: A hét zeneműve. szerk. Kroó György. Zeneműkiadó 1977. De még Liszt előtt Hector Berlioz (Fantasztikus szimfónia), Camille Saint Saens (Danse Macabre op. 40.) is feldolgozta a Dies irae, vagyis a halál témáját. Erről Kovács Ilona: Haláltáncok a zenében című írásában olvashatunk = www.parlando.hu/2012/2012/-1

FARAGÓ BÉLA
Totentanz

az osztrák és a német művészek közül ALBIN EGGER-LIENZ⁸, CARL OTTO CZESCHKA,⁹ BERTOLD LÖFFLER¹⁰, és OTTO DIX voltak.¹¹ De hogy közelebb kerüljünk a kortársakhoz, a bécsi művészek közül a halál *igazi* arca foglalkoztatta ARNULF RAINERT¹² is, aki halotti maszkokat dolgozott át a maga expresszív, pszihogrammszerű vonalaival, kontúrjaival, de ide sorolhatjuk a müncheni KURT BENNINGET¹³ is, aki egyfajta táncot járt a halottakkal, amikor leszállt a palermói Kapucinuskriptába, hogy „portrékat” készítsen az ott „kiállított”, mumifikált holttestek koponyáiról. Rainer főként undort és utálatot akart kiváltani, mert a halál tanulmányozásáért merített erőt az élethez. Benning a halálban is az ember egyszerűségére utalt, az egyéniség nyomait kereste egy olyan korban, amelyben az egyes emberek halála legfeljebb csak a hétköznapihoz tartozó, többnyire személytelen riporttémaként jelenik meg.

Dátum és cím nélkül: Faragó Béla munkái

FARAGÓ BÉLA először 2006-ban állította ki Eichstättben, a püspöki múzeumban azt a harminc megdőbentő, többnyire színes lavírozott tollrajz-sorozatot, amelyeken lelkes csontváz muzsikuskok tűntek fel és húzták a talp alá valót a szintén csontváz párokból álló táncosoknak. A táncolók teljes lelkesedéssel lejtették groteszk táncukat, időnként szélesre nyitották állkapcsukat, hangtalanul is hangoskodtak, és inkább túlradóan vidámak, mint agresszívek voltak. Egy kísérteties színpadkép sorozat volt ez, de amelyről hiányzott a Kaszás ember felismerhető alakja, aki a halálra szántakat erről

a világról a túlvilágra segítené. De a többi rajzon sem jelenik meg a Kaszás. Nem foglalkozik az emberekkel, nem szólítja meg, inkább csak megfigyeli őket: az arctalan katonákat védelmi állásaikban, vagy a katonai repülőkből kiugorva; amikor foglyokat ejtenek és ölnek meg, bombákat dobnak le, mezőket, erdőket égetnek fel, vagy a fejüktől megfosztott ellenségeik tetemei előtt állnak. Egy évvel később a Buchschwabacher nevű városka Mária-Magdolnárról elnevezett templomában és Roßtal temetőjében olyan Faragó-képek voltak láthatóak, amelyeken a csontvázak, mintha egy jégpályán táncolnának, vidáman csúszkálva, kezükben a kaszát úgy tartva, mintha az jéghekiütő lenne. De ezeken a rajzokon a halottak és az élők már egy lapon szerepelnek, még akkor is, ha nem érintkeznek közvetlenül. És az itt bemutatott új munkák mellett láthatóak voltak az egymástól elvált csontvázak és a háborús jelenetek legújabbjai is. A csontváz-férfiak olyan vadul járnak a csárdást, mint még soha, egy pár mohó vággyal fordul egymás felé. Csupán egy pompás ruhába öltöztetett figura marad csendben, aki úgy jelenik meg, mint az egykori katakomba szentek, aranyosan fénylő római fegyverzetben, győzelmi koronával és egy pálmalevéllel, a béke jelképével. Ennek a figurának az előzményei a színes gyöngyökkel és aranyozott díszekkel felékesített csontvázereklyék, amelyek az ottani, népszerű szentek „másai” voltak. Nagyon gyakoriak voltak a 17. és 18. századi bajor templomok katakombáiban, mivel tiszteletük egyszerre fejezte ki a hitbéli jámborságot, de az öröklét utáni vágyat is. Mivel Faragó Béla gyakran restaurál barokk templomokban, nyilván nem hagyták érintetlenül a katakomba szenteknek ez kissé groteszk, ugyanakkor művészi tökélytel feldíszített csontvázai sem.

Faragó 2010-es kiállításán Krakkóban¹⁴ a zeneszerszámok már nem játszanak olyan fontos szerepet, mint korábbi rajzain. Csak egy alkalommal szólal meg sófár, amelynek fülsiketítő hangja lerombolta Jerico falait és még a halottak is kikeltek sírjaikból¹⁵. A többi mű, a lengyel falvak felégetése, a haláltábor ábrázolása inkább visszafogott, hallgatagságában is megrendítő. A művészre, aki munkája során számos

¹⁴ A kiállítást Krakkó városában a Zsidó Kulturális Centrumban rendezték meg, de Faragó műveinek Auschwitzban van egy állandó tárlata. 2019-ben Budapesten az új zsidó kulturális központban volt kiállítása.

¹⁵ Józsué könyve 6:4, Máté Evangéliuma 24:31, és János Evangéliuma.

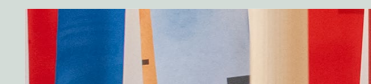
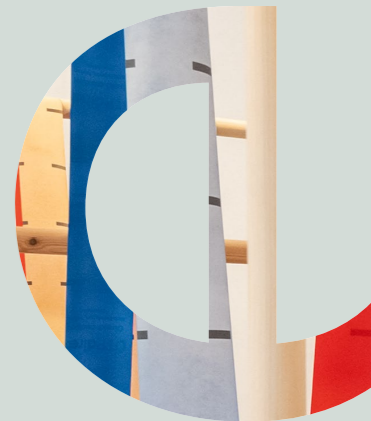
Mortariumot és halál-szimbólumot látott, azonban hatással voltak HANS HOLBEIN *Haláltánc*-sorozatának fametszetei is.¹⁶ Holbein fametszetlapjain a halál csontvázalakja a kiszemelt áldozatával szemben nem feltétlenül fenyegető, sokkal inkább szarkasztikus, és vicces kapcsolatba is lép vele. Például az egyik lapon ő is a földet ássa, mint a Paradicsomból kiűzött Ádám, vele görnyed és verejtékeznek a nehéz munkától, bár tudja, hogy az első ember sírját is ássa. Más lapokon feltűnik a tiarában trónoló, de a világi koronáért áhítozó pápa hívei között, nyakába ül a császárnak, csörgősipkában, lepergett homokórával rémíti a királynőt, magával hurcolja az elhízott, parázna apátot. Kámzsájánál fogva rángatja maga után a mindig csak magával törődő kolduló barátot. Üreges szemű koponyát ad a talányos beszédű asztrológusnak, hogy jósolja meg belőle, mikor hal meg, kifosztja az aranyait kuporgató fősvényt, úgyis meghal aznap éjjel. És még lehetne sorolni a lapokon megjelenített, különböző korú és társadalmi rangú emberek végzetét, illetve tulajdonképpen korábbi életét és jellemét, vagyis karikatúrák az emberi természetről.

Holbein szarkazmusa, a „víg halál”, megjelenik Faragó rajzain is és fontos, hogy a csontvázfigurák nincsenek megszemélyesítve sem Holbein, sem Faragó alakjain. Nem látni a kivégzőosztagok tagjait, a tankokból vagy helikopterekből harcra rohanó katonák arcát, hiszen, mint tudjuk, a háborúban az egyén nem fontos. A mostanság ránk zúduló brutális képek kapcsán csak egy pillanatra merül fel a mikor és a hol kérdése. És talán ezért van az, hogy Faragó Béla sem adott semmilyen fogódzót ehhez. Hogy egy mai haláltáncról, egy közös haláltáncról van szó, azt a művész elsősorban erejű rajztudása és kortárs történelmi tapasztalata árulja el. A történelmi tapasztalat, amely a civilizált világról szól, meglehetősen lesújtó. A finom, szabadkézzel rajzolt, olykor színezett szénrajzokon felsejlenek a kivégzések, a mérgezgáz okozta tömeges pusztulás, egész városok romba dőlése és néhány sokalakos képen pedig teljes sötétség honol, az ég elsötétedik a lángok után maradó koromtól, és néhol felrémlik egy KZ-tábor sziluetttje is, lángoló lengyel falvak, helikopterek Vietnámban, füstölő olajkutat Kuwaitban és végül a professzionális haditechnika által lehetővé vált *tiszta halál* is. De a történések mindig csak felsejlenek és távolról sem naturalisztikusak. Egyik rajzán halomba rakott emberi testek halmaza sejjük át egy sötét sarkból, háborzongató egyszerűséggel, mintha csak valamilyen ott felejtett tárgyak lennének és nem egykor volt lelkek maradványai. Faragó munkáinak kiállítása, amellyel a maga módján ő is egyfajta dialógust folytat az emberi lét végletességének tudatával, rendkívül fontos és időszerű lenne, például mondjuk Pannonhalmán.

Az 1958-ban Kiskunfélegyházán született művésznak, GEORG BASELITZ egykori tanítványának természetesen más tartalmú és igen ironikus művei is vannak, például azok, amelyek a sport és az ember, vagy a globalizáció következtében bekövetkezett, nem mindig kedvező változásokra figyelnek. „Műveim mindenekelőtt egy kritikus szellem stúdiumai, aki utána kérdez a dolgoknak és nem elégitik ki gyors megoldások, a kész válaszok. A múlttal és a jelennel való párbeszédből alakítottam ki a saját gondolataimat és jövőről szóló elképzeléseimet” – nyilatkozta a *Dimenziók* című kiállítása kapcsán. Faragó Béla¹⁷ Nürnbergben él és nemcsak számos barokk templom freskóinak értő restaurátora, de grafikusként is elismert. Műveit és a róla írott kritikák egy részét a saját, illetve a Destillarta nevű galéria honlapján követheti az érdeklődő.

¹⁶ Hans Holbein (1497–1543) *Haláltánc*-sorozata 1539-ben jelent meg, 41 fametszetet tartalmaz.

¹⁷ Faragó Béla 1958. szeptember 23-án született Kiskunfélegyházán. 1978-80 között a Szépművészeti Múzeumban dolgozott gyakornokként, mint festő restaurátor. 1980-ban kivándorolt Németországba, ahol több művészeti akadémia is látogatott, és végül Karlsruhe-ben Georg Baselitz tanítványa lett, de folytatta restaurátori tanulmányait is Stuttgartban. Egy ideig művészeti anatómiát tanított a nürnbergi akadémián, de 1987-től főként restaurátorként, szabad művészként él és dolgozik.

inside express →
hátsó borító →|

Fiatalképzőművészek Stúdiója Egyesület

studio.c3.hu

MOLNÁR JUDIT LILLA

Tervezett véletlen, 2021
Budapest Galéria
1036. Budapest, Lajos utca 158.
2021. június 2 – július 18.
© Fotók: Eln Ferenc

